

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ НА МОТИВАЦІЮ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ

Міф розглядається як особлива форма організації інформації, аналізуються функції політичного міфу, його вплив на мотивацію політичного вибору особистості та виокремлення складових у запропонованій моделі механізму впливу політичного міфу на політичний вибір особистості.

Ключові слова: політичний міф, політичний вибір, вплив на мотиваційну сферу особистості, очікування.

Постановка проблеми. Якщо підсумувати досягнення України за час незалежності, можна сказати, що організаційні засади та інститути демократичного управління були створені достатньо швидко. Але для успішного його функціонування потрібна компетентність людей, які виростили у певному соціокультурному середовищі. Культурні зміни і, як наслідок, зміна життєвих позицій і мотивацій є необхідною умовою реформи соціальних інститутів, які є основою громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства неможливий без відповідних політичних орієнтацій та індивідуальних позицій щодо політичної системи, в якій живе особистість. Однією з умов розвитку громадянського суспільства є політична структуризація суспільства та зміцнення політичних партій. З огляду на це виникає закономірне питання: яким чином відбувається політичний вибір індивіда, тобто як і чому індивід обирає ту чи іншу політичну партію або лідера? Тому потрібно докладніше спинитися на проблемі формування політичного вибору особистості через партійний механізм або через інші політичні й неполітичні інститути.

В умовах здійснення політичного вибору високий рівень міфологізації свідомості значно утруднює саме усвідомлюваний вибір і досягнення очікуваних цілей. Здійснюючи політичний вибір, що ґрунтується на міфологічних уявленнях, людина очікуватиме досягнення саме міфологічних цілей, які зазвичай не відповідають реальності. Міфологізація виявляється провідною рисою мислення сучасної людини, перебування у сфері міфів – характерною особливістю її життя.

Потреба вивчення політичних міфів посилюється і тим, що вони усе більше використовуються як засіб політичних маніпуляцій свідомістю великої кількості людей. Політичний міф, особливо в

останні два століття, став важливим зряддям у політичних технологіях і політичній боротьбі.

Сучасні суспільства наочно зіткнулися з проблемою не просто критичного ставлення до світоглядних, духовних засад існування як людства загалом, так і окремих його спільнот. Урешті, безпосередньо політичні міфи, політична міфологія створюють усе більші можливості для вдосконалення технологій політичного маніпулювання свідомістю людей, про що наочно засвідчують, зокрема, численні виборчі (президентські, парламентські) кампанії у країнах пострадянського простору, в тому числі й в Україні.

Оскільки міф є явищем суспільного життя, що супроводжує людство протягом всієї історії, цей феномен розглядали більшість філософів, починаючи від Платона, які намагались зрозуміти його сутність, витoki, різновиди, суспільну роль. Більшість досліджень міфу присвячена його архаїчним формам, але слід зазначити, що сучасні міфи (в тому числі і політичні) суттєво відрізняються від міфів архаїчних. Наприклад, класичні міфи є цілісно оформленими оповідями, що мають логічний початок, кульмінацію та кінець, сучасні ж порівняно з ними, як правило, уривчасті, логічно не закінчені, такі, що пояснюють лише певний момент, епізод. У міфології нашого часу поєднуються свідоме і несвідоме, реальне й ідеальне, раціональне й ірраціональне.

Слід звернути увагу на те, що саме вивченням політичного міфу як чинника мотивації політичного вибору особистості науковці, в тому числі і вітчизняні, цікавились небагато.

Особливе місце в цих дослідженнях займають праці Е. Кассіра «Міф про державу» [6], К. Хюбнера «Істина міфу» [11] та Р. Барта «Міфології» [1], Шайгородського Ю. Ж. «Політика: взаємодія реальності і міфу» [12].

До питання про функціонування міфів в українській політиці та українському суспільстві взагалі останнім часом звертається все більше та більше дослідників, зокрема: М. Попович, В. Малахов, Н. Хамітов, О. Гриценко, Г. Грабович, О. Забужко, І. Грабовська, А. Тихолаз, Г. Почепцов, В. Ткаченко, В. Скуратівський, В. Горський, М. Обушний, Ю. Бауман, О. Донченко, Ю. Романенко, Ю. Шайгородський та ін. Всі вони схиляються до думки, що Україна, отримавши незалежність, протягом більш ніж десятиліття, намагається витворити нову національну міфологію, що повинна стати інструментом інтеграції українського суспільства. В той же час слід виділити не вирішені раніше питання, зокрема відносно політичного міфу як чинника мотивації політичного вибору особистості.

Вищезгадане обумовлює постановку завдання цієї статті як дослідження природи і функцій політичних міфів та їх впливу на мотивацію політичного вибору, а визначення складових моделі механізму впливу політичних міфів на мотиваційну сферу виборців.

Сучасний вчений О. Резнік у своїй роботі «Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства» розглядає проблему формування політичного вибору особистості через партійний механізм. Представляючи схематично процес політичного вибору він звертає увагу на те, що з одного боку, індивід включений в ту чи іншу соціальну групу або клас. Він володіє певним спектром економічних, політичних, соціальних, національних потреб, які дістають відображення в особливому векторі індивідуальних або особистісних інтересів. Сукупність цих інтересів можна згрупувати в узагальнені групи інтересів різного напрямку. Цей вектор формує відповідне «поле інтересів». Політичні партії, керуючись власною системою суспільно значущих цінностей, пропонують громадянам свої програми, які умовно теж можна поділити на економічні, політичні та соціальні. Такий поділ відображає класифікаційний механізм дії політичного вибору [10, с. 42].

На нашу думку, процес формування політичного вибору особистості через партійний механізм не дає змоги відповісти на питання: що саме спонукає індивіда робити той чи інший політичний вибір.

Прийнято вважати, що українці голосують серцем. Насправді при виборі кандидата наші люди керуються міфами і архетипами, які були ввібрані з молоком матері і є частиною нашої ментальності.

Слід зауважити, що значна частина дослідників, в тому числі й українських (наприклад, В. Горський), особливу увагу звертають на надто велику міфологізацію політичного, духовного життя українського суспільства. Так, небезпідставною є думка Е. Кассіра про те, що «відкрите і урочисте утвердження на престолі міфу – відмітна риса політичного мислення у двадцятому столітті» [5, с. 188].

На думку сучасного вітчизняного вченого М. Головатого, діяльність мас не є спонтанною, штучно організованою. Для такої діяльності маси мають бути підготовленими, відповідним чином згуртованими і консолідованими. При цьому істотного значення набувають так звані «несвідомі механізми людського сприйняття» [4, с. 55]. Справа в тому, що маси головним чином характеризуються і діють не в результаті наявності спільного інтересу, а скоріше під

впливом відповідного емоційного стану, який і згуртовує людей для спільних дій.

Загальноновизнано, що маси самі собою зрушитися з місця не можуть, доки не спрацює своєрідний внутрішній механізм їхньої консолідації. Крім того, маси залишаються бездіяльними доти, поки їх не очолять вожді, провідники, захоплені ідеєю, поки не оформиться і не захопить маси сама ідея, яка в духовно-моральних імперативах відобразить зміст колективного несвідомого. Інакше кажучи, повинні спрацювати мотиватори, які являють собою процес створення символічних образів влади та держави, створення різного роду оповідей та легенд. Масова свідомість потребує спрощення складної картини політичних процесів, що відбуваються у суспільстві, тобто заповнення міфологічними схемами, які ґрунтуються на архетипових конструкціях колективного несвідомого. Міфологізація виявляється провідною рисою мислення сучасної людини, перебування у сфері міфів – характерною особливістю її життя. Контекст одноманітності масового життя все менше вимагає від людини абстрактних розумових зусиль, сама її психологія складається з дії обмеженого кола соціальних міфів; прагнення зрозуміти і пояснити світ стає в цій ситуації свого роду міфологічною акцією, породжуючи нові міфологеми, які задаються суспільством.

Для того щоб краще зрозуміти природу політичних міфів, слід насамперед розглянути їхні функції. Міф має складну, багатогранну природу, тому може виконувати цілу низку важливих функцій як на суспільному, так і на індивідуальному рівні. На думку сучасної вченої С. Глазунової, можна виокремити такі основні функції міфу:

на суспільному рівні:

- соціально-організаційна, або інтегративна – політичний міф координує дії членів суспільства, дає змогу інтегрувати їх, регулюючи таким чином життєдіяльність людської спільноти;

- пізнавальна – політичний міф виникає як спосіб пояснення й осмислення соціально-політичного світу там, де людині бракує знань;

- об'єктивуюча – у політичних міфах віддзеркалюються уявлення, потреби, бажання, цінності, надії і сподівання як окремих персоналій, здатних впливати на соціально-політичні процеси, так і спільноти в цілому;

- нормативно-політичний міф транслює і навіює певні задані моделі соціальної поведінки;

на індивідуальному рівні:

- пізнавальна – як «чуттєвий, синкретичний, образний спосіб осмислення і пояснення складної і незрозумілої дійсності»; політичний

міф виникає там, де існує серйозна нестача знань про світ, компенсуючи її;

- аксіологічна – політичний міф, як зазначалося вище, є носієм очікувань, потреб, надій як суспільства в цілому, так і індивіда. Міфологічні образи, будучи співзвучними цінностям та очікуванням окремої особи, взаємодіятимуть з ними, спрямовуючи поведінку до певних цілей та нормуючи її [3]. Інший сучасний вчений, М. Головатий такі функції міфу:

- експлікативну (роз'яснювальну);
- апологетичну (виправдання існуючого порядку);
- маніпулятивну (маніпулювання свідомістю людини, групи, мас) [4, с. 41].

Віра у політичні міфи дає змогу людям зрозуміти невідоме, віддалене минуле або й сьогодення. Їх використовують також з метою мобілізації значної кількості людей на певні дії, наприклад на підтримку непопулярних політичних рішень, політичних, влади і навіть антинародних політичних режимів.

Міф містить і розкриває символічний світ вірувань, уявлень людини, її фантазій, цінностей і норм поведінки. Тобто відповідно до специфіки міфів, яким підвладна людина (яким вірить, які поділяє тощо), можна схарактеризувати психологію, «зміст» внутрішнього світу конкретної особистості. Окрім того, міф є інструментом вимірювання відносин людини і природи. Як невід'ємна складова, найдосконаліший витвір природи, людина взаємодіє з природним середовищем. При цьому вона реагує на міфи, сприймаючи їх чи ні. Іншими словами, міф – специфічна форма впорядкування уявлень людини про природу і суспільство [4, с. 20].

Тобто міфотворчою функцією людського мислення є міфологічна уява, основною ознакою якої є відсутність свідомості образу, має повне ототожнення образу з реальною дійсністю.

У сучасних умовах інформаційний простір стає джерелом задоволення потреб людини, суспільства, формує конкретні предметні образи такого задоволення, детермінуючи парадигми поведінки громадян у всіх сферах життєдіяльності. Сучасний інформаційний простір є дуже специфічним у своїх можливостях впливати на масову свідомість. При цьому необхідно зауважити, що ця ситуація є універсальною для індустріальних суспільств, а Україна, природно, не є виключенням. Яким чином міфологічні повідомлення можуть визначати політичний вибір особистості? Як виглядає механізм впливу політичного міфу на мотиваційну сферу виборця? Що саме в природі міфу дає йому змогу детермінувати електоральну поведінку людей? На нашу думку, відповіді на ці запитання слід шукати в просторі проблем,

пов'язаних з природою політичного міфу і механізмом його впливу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості.

Аналізуючи наукову літературу, можна зробити припущення, що політичний міф являє собою особливу форму організації інформації у вигляді повідомлення, яке існує в певних соціально-політичних координатах (просторі й часі), інакше кажучи, політичний міф є формою синтезу міфологічної і політичної свідомості, емоційнозабарвленою чуттєвою уявою про політичну дійсність, яка значною мірою заміщує і витісняє реальну уяву про неї, а також системою елементами якої виступають конкретні уявлення, які репрезентують систему цінностей, сформовану міфологізованою політичною ідеєю [8, с. 203].

У політичному міфі, як і у класичному, завжди співіснують три складові, що утворюють його структуру:

- архетип якої-небудь ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу («якщо... то...»);
- зміст конкретного досвіду, емпірично отриманого в ситуаціях, об'єднаних даним архетипом;
- систему алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «належним», тобто зі сформованим архетипом [7, с. 255].

Політичний міф завжди є інтенціональним, тобто має спонукальний характер і роз'яснює, як діяти в певній соціально-політичній ситуації. Окрім того, політичний міф пов'язаний з емоційно-чуттєвим, ірраціональним пізнанням світу. Це призводить до того, що політичний міф не усвідомлюється як міф, тобто віра – одна з умов його існування. Образи міфологічного повідомлення віддзеркалюють абстрактність, суспільну тематику і зв'язок з найбільш загальними людськими цінностями. У політичному міфі соціальне й індивідуальне сплетені в єдине ціле. З одного боку, він занурений у потреби суспільства або окремих особистостей, що мають вплив на соціально-політичний простір; з іншого – у потреби індивіда.

Міфологічні образи тісно пов'язані як із потребами групи, так і з емоційно-мотиваційною сферою окремої людини. Двоїстість політичного міфу може існувати завдяки багатозначності його значень (форма, концепт, значення), оскільки така структурна будова міфологічного повідомлення дає змогу одночасно задовольняти як суспільні, так і індивідуальні інтереси [3].

Інакше кажучи, політичний міф має такі ознаки, як: архетип якої-небудь ситуації, зміст конкретного досвіду, міфологізовану ідею, політичну символіку, стереотип поведінки, мотиваційну потребу, ціннісну систему, політичний гумор, комунікативність і атрибуцію, системоутворюючі відносини, які складають основу механізму

реалізації функцій політичного міфу, тобто впливають на політичний вибір особистості (рис. 1)

Видається правомірним припустити, що абстрактні значущі образи політичних рекламних міфів, які є малоінформативними (у розумінні конкретної вірогідної інформації як основи вибору), але достатньою мірою привабливими для виборця, породжуватимуть високий рівень узагальнених очікувань. Поява останніх, своєю чергою, запускатиме емоції, які спрямовуватимуть поведінку виборця на вибір тієї політичної партії чи блоку, чия реклама зумовила виникнення таких очікувань.

Особливість політичного міфу як системи полягає в тому, що він має дворівневу структуру: повсякденний та спеціалізований рівень, так званих, мотиваторів. Функціонування такої дворівневої структури визначає різні за спрямованістю структуроутворюючі та системоутворюючі відносини. У зв'язку з цим політичний міф здатний виявлятися в різноманітних формах, у залежності від того, на якому з двох рівнів мотиваторів він реалізується і відповідно, які з двох структуроутворюючих відносин є визначальними у конкретній ситуації. Так, на повсякденному рівні мотиватори забезпечують становлення та функціонування політичного міфу. Віра суб'єкта міфу, перетворюється в уявлюваний ним ціннісний ідеал, який є організуючим центром системи цінностей, що переважає в його свідомості. На спеціалізованому рівні політичної свідомості мотиватори забезпечують становлення і функціонування політичного міфу, мета якого полягає в керуванні іншою свідомістю, за допомогою включення в цю свідомість міфологізованої ідеї соціально-політичного характеру – організуючого центра політичного міфу. Призначення політичного міфу полягає в легітимізації політики, політичного порядку, політичного режиму, діяльності окремих політичних лідерів тощо. Тому взаємозв'язок структуроутворюючих відносин політичного міфу виявляється в тім, що реалізація цільової спрямованості політичного міфу, що має місце на спеціалізованому рівні, можлива тільки за умови активізації потреби віри в ідеал, тобто мотиваційної потреби.

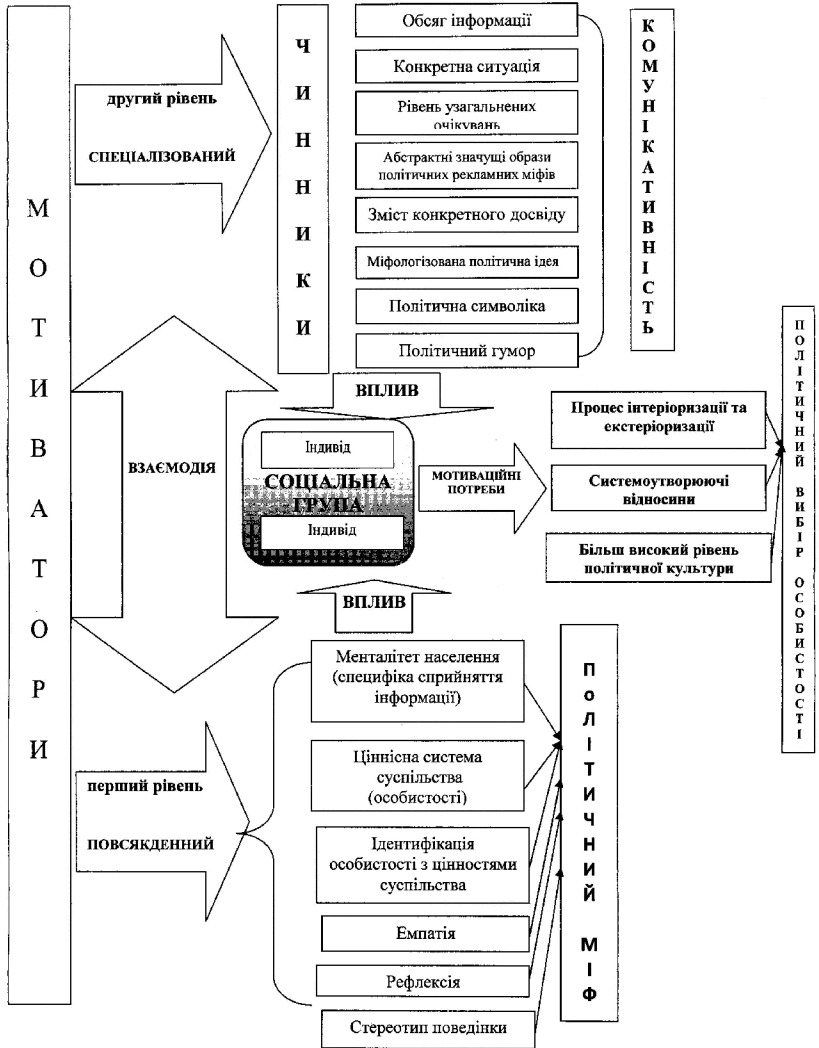

Рис. 1. Модель механізму впливу політичного міфу на політичний вибір (мотиваційно-ціннісну сферу) особистості

Тобто політичний міф поєднує раціональне і ірраціональне знання, він є характерною рисою історичної пам'яті народу і сучасних

оцінок природного і соціального світу. З одного боку, політичні міфи виконують інтегративну функцію в суспільстві, полегшують адаптацію людини до мінливих умов існування, активізують творче мислення, нормують поведінку, з іншого – спотворюють сприйняття соціальної дійсності, перешкоджаючи досягненню гармонійних відносин у суспільстві та в житті індивіда. Таке поєднання, на думку вітчизняного вченого Ю. Шайгородського, робить міф більш стійким і гнучким. Він може виникнути природним шляхом у колективній свідомості, а може бути створеним штучно за допомогою соціальних технологій. Головне предмет міфу (реальний чи ірреальний) має відповідати, хоча б частково, змісту міфу і сприйматися як правда [12, с. 94].

Описана двоїстість перетворює політичний міф на спосіб реалізації соціально-інтеграційних процесів у суспільстві. Роблячи вибір цінностей, про які йдеться в міфологічному повідомленні, людина обирає насамперед політичну силу, що створила такий PR-месидж, і таким чином прилучається до політичного життя.

Сучасні політичні міфи – серйозний політичний інструмент приходу до влади. Вони базуються на реальних проблемах, які народу так чи інакше потрібно вирішувати. Виникла ціла індустрія, яка спеціалізується на забезпеченні прийнятних версій ідеального світу та моделей поведінки, необхідних для його досягнення. Реклама виступає як свого роду ерзац – подібність соціальної дійсності, яка створюється в уяві людини замість реального знання і переконань.

Політичні ідеали, вироблені суспільною свідомістю конкретного соціуму і які існують як узагальнені уявлення про досконалість у політичній сфері життя, можна віднести скоріше до категорії політичних реальних уявлень. Вони просто віддзеркалюють політичний досвід конкретного суспільства і у той самий час окреслюють загальні контури способу життя, який би хотіли наслідувати більшість громадян.

Основою політичних пріоритетів є мотиваційна основа, яка має складну структуру. Страх, звичка підкорятися і авторитет, інтерес і ідентифікація об'єкта з суб'єктом – далеко не повний перелік мотивацій, які впливають на здатність суб'єкта зробити свій політичний вибір. Аналізуючи мотиваційні потреби політичного вибору особистості, варто звернути увагу на деякі особливості психіки людей, які сприяють ефективності впливу на людей політичного міфу.

По-перше, люди не здатні критично сприймати всю інформацію, яка надходить до них. Як наслідок значна кількість інформації сприймається некритично. Це створює базис для процесу навіювання.

По-друге, кожна людина має свою систему стереотипів – усталених схем, уявлень, оцінок, крізь призму яких сприймаються конкретні соціальні ситуації. Існує схильність сприймати і запам'ятовувати ту інформацію, яка відповідає нашим стереотипам, і ігнорувати ту, яка їм суперечить. А оскільки в суспільстві значні групи людей мають однакові стереотипи, то це повною мірою використовується у виборчих кампаніях. Так, відповідно стереотипам вивчаються очікування людей, моделюється ситуація з певною політичною силою, яка відповідає цим очікуванням.

По-третє, використання технологій, пов'язаних із запам'ятовуванням та уявою. Ефект постійного повторювання призводить до того, що інформація, яка спочатку навіть не викликала довіри, все одно відкладається у пам'яті. А людям здається переконливим те, про що вони пам'ятають. І з часом ця інформація спочатку буде сприйматися вже без скепсису, а потім як вірогідна. На цьому принципі власне базується вся реклама, як комерційна, так і політична.

Систему політичних переконань людини, яка професійно не займається політикою, можна розглядати як продукт, вироблений політичною елітою. Індивід одержує цей продукт (чи йому його нав'язують) і він включається в систему переконань індивіда у вигляді політичної ідеології у зв'язку з його потребою як громадянина брати участь у прийнятті певних політичних рішень.

Отже, руйнування існуючих і становлення нових політичних міфів не послідовний, а паралельний процес, може вимагати тривалого часу або відбутися миттєво. Політичний міф, його дієвість обмежена у просторі і часі. Штучний, цілеспрямовано сконструйований політичний міф, майстерно вмонтований у сучасність, не тільки може виявити виключну життєздатність і проіснувати тривалий час, а й стати ядром кристалізації міфотворчої активності мас, що згодом зафіксує історію.

Результати міфотворчості можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. В останньому випадку суспільство залучає механізми деміфологізації, які на теоретичному рівні розгораються через раціоналізацію дійсності, а на практичному рівні представлені різноманітними поведінковими реакціями, зокрема такими як гумор (і його різні форми) та соціально-політичний хеппенінг. Проте остаточна руйнація міфу є неможливою в тому сенсі, що міфічна структура зберігається і може набувати нового змісту залежно від соціокультурної та історичної ситуації, в якій він функціонує.

Література

1. Барт Р. Мифологии. / Р. Барт. – М. : Изд. им. Сабашиных, 1996. – 312 с.
2. Варій М. Й. Психологія : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Й. Варій – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.
3. Глазунова С. М. Політичні міфи як чинник мотивації політичного вибору в контексті інтеграційних процесів в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Глазунова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2008_8/03%20-%20Glazunova.htm
4. Головатий М. Ф. Політична міфологія : [навч. посіб.] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2006. – 144 с.
5. Горський В. С. Філософія в українській культурі / В. С. Горський. – К. : «Центр практичної філософії», 2001. – 240 с.
6. Кассирер Э. Миф государства / Э. Кассирер // Феномен человека. Антология. М. : Высшая школа, 1993. – С. 108–123.
7. Полосин В. С. Миф. Религия. Государство / В. С. Полосин. – М. : Ладомир, 1999. – 440 с.
8. Пробийголова Н. В. Феномен міфу в політичному житті сучасних суспільств / Н. В. Пробийголова // Політологічні записки : Збірник наукових праць. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – Вип. 2. – С. 201–216.
9. Пробийголова Н. В. Концептуальні підходи до визначення категорії «політичний міф» / Н. В. Пробийголова // Політологічні записки : Збірник наукових праць. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – Вип. 3. – С. 210–219.
10. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства / О. Резнік. – К. : Інститут соціології НАН України, 2003. – 184 с.
11. Хюбнер К. Истина мифа / К. Хюбнер. – М. : Республика, 1996. – 327 с.
12. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу : [Монографія] / Ю. Ж. Шайгородський ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К. : Знання України, 2009. – 400 с.

Миф рассматривается как особая форма организации информации, анализируются функции политического мифа, его влияние на мотивацию политического выбора личности и выделение составляющих в предложенной модели механизма влияния политического мифа на политический выбор личности.

Ключевые слова: *политический миф, политический выбор, влияние на мотивационную сферу личности, ожидания.*

The myth is seen as a particular form of information organization, analyzed the functions of political myth, its impact on the motivation of the political choice of the individual and the allocation of components in the model proposed mechanism of the influence of political myth in the political choices of the individual.

***Key words:** political myth, a political choice, the impact on the motivational sphere of personality and expectations.*

Пробийголова Наталія Володимирівна – доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Щедрова Г. П.